

ФОРМИРАНЕ У СТУДЕНТИТЕ ПО „СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА“ НА КОМПЕТЕНЦИИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА МРЕЖИ ЗА СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКА ПОДКРЕПА

Цвета Делчева

Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Една от функциите на социалния работник е да подпомага взаимодействието между клиента и неговата социална среда. Ефективната социална работа се осъществява във взаимодействие с различни социални, здравни, образователни институции, граждански организации и общности, с местните власти, т.е. работи се в партньорство. В нормативни и административни актове се въвеждат изисквания за изграждане на междуинституционални екипи предимно за решаването на проблеми в социалната сфера.

В материала се представят резултати от изпълнението на практическа задача за проучване на варианти на мрежи за социална подкрепа по учебната дисциплина *Основи и методи на социалната работа* от студенти по специалността *Социална педагогика* в Тракийския университет – Стара Загора. Анализират се уменията на бъдещите социални педагози да идентифицират и изграждат подкрепяща среда, като се ръководят от институционалните ресурси на региона и приоритетните области на социална работа с клиента.

Keywords: social support networks; networking competency

Въведение

В динамичното ни съвремие от всяка професия се очаква да бъде адекватна на промените. В социалната работа също е налице необходимостта от разработване на съвременни стратегии, концепции и подходи, за да се удовлетворят актуални и възникващи нови социални потребности (Nunev, 2013). Една от възможностите за професионална реализация на завършилите специалността „Социална педагогика“, ОКС „бакалавър“, е в сферата на социалното подпомагане и услуги. Част от тяхната подготовка е насочена към овладяване на професионални компетенции за непосредствено изпълняване на служебни задължения като социални работници.

По въпроса за компетентността, компетенциите, в частност професионалните компетенции, съществува понятийно и терминологично разнообразие. В нашата работа приемаме, че „професионалните компетенции са йерархична

и сложно организирана структура от знания, умения, отношения и поведение, личностни качества и тяхната функционална „стойност“ се определя от степента на прилагането им в практиката – за получаване на качествени резултати от дейностите при вариативни социални и професионални условия на средата“ (Delcheva, 2017).

В материала се представя етап от процеса на формиране на професионални компетенции за специализирана социална подкрепа и грижа и компетенции за работа в екип и в мрежа (Petrova-Dimitrova, 2013) у студенти от специалността „Социална педагогика“ в Педагогическия факултет към Тракийския университет – Стара Загора. Посочените компетенции са в структурата на разработен оперативен професионален компетентностен модел, който стои в основата на планирането и провеждането на аудиторните практически занятия по учебната дисциплина „Основи и методи на социалната работа“.

Формиране на компетенции за работа в екип и мрежа

Една от функциите на социалния работник е да подпомага взаимодействието между клиента и неговата социална среда. В унифицираните длъжностни характеристики на работещите в системата на Агенцията за социално подпомагане от него се очаква да приема и консултира граждани за възможностите за получаване на социална подкрепа и да подпомага тяхното социално включване. Активна социална работа в посока социално включване е заложена и в длъжностните характеристики на работещите в социалните услуги.

Ефективната социална работа се осъществява във взаимодействие с различни социални, здравни, образователни институции, граждански организации и общности, с местните власти, т.е. работи се в партньорство (Nunev, 2013). Подобно сътрудничество се налага от позицията на най-добрия интерес на клиентите и в името на тяхното благополучие. Това предполага социалните работници да познават добре своите правомощия и ниво на компетентност, областите на компетентност на колегите си и на професионалисти от институции, с които се налага да взаимодействат в работата си по конкретен случай.

Анкетно проучване, проведено сред студенти от втори и трети курс от специалността „Социална педагогика“ в Педагогическия факултет на Тракийския университет – Стара Загора, в две последователни учебни години (2013/2014, 2014/2015)¹⁾ показва, че студентите и от двата курса се самооценяват като достатъчно добре подготвени за екипна работа и ориентиране към резултати в професията. Това наложи за следващата учебна година да се планира повече време тези умения да се отработят в аудиторна среда, по време на упражненията и/или в часовете за самоподготовка.

Идентифициране на подкрепящите клиента на социалните служби лица и институции

Теоретични знания, свързани с бъдещи професионални взаимодействия, сту-

дентите от специалност „Социална педагогика“ получават по няколко учебни дисциплини. Възможност да проверят до каква степен са ги усвоили и са готови да ги приложат в практиката, получават в часовете за упражнения предимно по учебната дисциплина „Основи и методи на социалната работа“ чрез комплексно решаване на казуси. Това са казуси, с решаването на които социалните работници в своята практика не могат да се справят сами, а единствено чрез привличане на други професионалисти и съвместна работа с тях.

Една от задачите в часовете за упражнения е студентите да идентифицират помагачи клиента субекти (институции и/или отделни специалисти) и да изградят мрежа за подкрепа на клиента. Най-често предлаганите решения включват институции, като дирекция „Бюро по труда“ за пълнолетните и училище за децата, социална услуга за деца и възрастни с увреждания. Затрудненията са при посочване на конкретен професионалист от съответната социална или образователна институция. Обратно, често от групата помагачи субекти е посочван психологът, без да се има ясна представа как да се насочи клиент към ползване на неговите услуги. Откроява се отсъствието на професионалисти от същата социална институция (от която е социалният работник) или от социална институция със същия статут, които поради своя опит или възможност да работят със значими за клиента личности могат да подпомогнат процеса на социално му включване.

Представяне на задачата за самостоятелна работа

За целите на обучението е формулирана задача за самостоятелна работа в рамките на извънаудиторната заетост. Допускането е, че изпълнението ѝ ще доведе до прецизиране на казусните решения в часовете за упражнения. Първата част от тази задача е свързана с проучване в интернет за предлаганата професионална помощ на социално изключени лица или лица с риск от социално изключване, живеещи на територията на община Стара Загора. Втората и третата част от задачата подготвят студентите за формиране на група компетенции, които не са предмет на настоящия материал. На студентите се предоставят библиографска справка и примерна таблица за синтезиране на информацията.

Констатации във връзка с проверяването на първата част от задачата

В повече от половината (20 третокурсници в редовна форма на обучение и 9 в задочна) от представените 50 студентски решения (съответно 32 в редовна форма на обучение и 18 в задочна) не присъства информация за съюзни организации и за хора с увреждания или неправителствени организации, работещи в социалната сфера, включително групи за взаимопомощ и доброволчески екипи и мрежи. Пренебрегването на този значим за клиентите на социалните служби ресурс налага детайлизиране и обособяване на проучването в отделна самостоятелна задача за учебната 2016/2017 година, която се възлага като персонална на студентите от редовната форма на обучение – 25 човека.

Представяне на етапите на формиране на компетенциите за работа в екип и в мрежа

Първи етап. Формулиране на нова задача за самостоятелна работа, възлагане на изпълнението ѝ на студентите.

Описание на задачата за самостоятелна работа

Предварителната информация се отнася до възможността всеки специалист в дадена област да окаже професионална подкрепа за социално включване на свои клиенти чрез предоставянето на подходяща полезна информация. Подчертава се, че за целта е необходимо самият той да е информиран за съществуването и за развиваните дейности от подкрепящи институции и организации на територията на населеното място, в което работи. Студентите се насърчават да използват знанията си за специфичните характеристики на отделните рискови социални групи, като всеки студент избира две групи – от деца и от възрастни, в социален риск. Конкретната задача е свързана с проучване в интернет, събиране и подреждане на информация за двете групи, както следва.

1. Образователни институции на територията на общината по постоянно местоживее на студента, които предлагат обучение за всяка от двете рискови групи поотделно: официалното наименование на институцията, подчиненост (на министерство, на община), адрес, включително сайт, основни функции и дейности.

2. Институции на територията на общината по постоянно местоживее на студента, които предлагат специализирана помощ и подкрепа за всяка от двете рискови групи поотделно: официалното наименование на институцията, подчиненост, адрес, включително сайт, основни дейности. Тук може да бъде вписана информация и за отделни общински звена (Домашен социален патронаж, Местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и др.).

3. Институции на територията на общината по постоянно местоживее на студента, които предлагат социални помощи за всяка от двете рискови групи поотделно: официалното наименование на институцията, на кое министерство е подчинена, адрес, включително сайт, функции и основни дейности.

4. Институции на територията на общината по постоянно местоживее на студента, които предлагат социални услуги за всяка от двете рискови групи поотделно: официалното наименование на институцията, подчиненост, адрес, включително сайт, основни функции и дейности.

5. Здравни заведения на територията на общината по постоянно местоживее на студента: официалното наименование, адрес, включително сайт, основни дейности, специализирани кабинети.

6. Съюзни организации на и за хора с увреждания или неправителствени организации на общината по постоянно местоживее на студента, които подпомагат с разнообразни дейности социалното включване на всяка от двете рискови групи поотделно: официално наименование, подчиненост, адрес, включително сайт, основни

дейности. Тук може да бъде вписана информация за групи за подкрепа, „помощ за самопомощ“, доброволчески групи и организации и др., вкл. редът за приемане в тях.

Когато на територията на общината по постоянно местоживее на студента няма представителство на дадена институция или НПО, той трябва да посочи неин адрес на територията на областта или на територията на страната.

Резултатите от проучването си студентите подреждат в таблица, която са свободни да променят, за да я нагодят според стила си на работа и с нея да поставят началото на събиране и подреждане на данни, които ще бъдат полезни в бъдещата им професионална реализация.

Втори етап. Практическо упражнение в аудиторна среда.

Студентските решения на задачата подпомагат надграждането на знания и умения и частичното формиране на компетенции за работа в екип и мрежа. В часовете студентите влизат с разбиране за мрежата като „подкрепяща система за обмен на информация и услуги между лица и групи от общ интерес“⁽¹⁾ и са упражнили уменията да откриват, прецизират и описват информация в помощ на конкретна рискова група.

Първи подетап. Конструирание на мрежа за професионално взаимодействие и обмен на добри практики.

Започва се с упражнение за изграждане на мрежа от професионалисти в помощ на социалния работник. В нормативни и административни актове^(2,3) все по-често се въвеждат изисквания за изграждане на междуйнституционални и мултидисциплинарни екипи предимно за решаването на проблеми в социалната сфера. Студентите познават текстовете, на базата на които се формират тези екипи, и се позовават на тях, когато конструират мрежа за професионално взаимодействие. Стартира се с включването на институции като елементи от мрежата. В ролята на социални работници студентите съпоставят структурата и функциите на съответната социална институция с полето на своята компетентност. След това към всеки елемент се прибавят конкретни длъжности, с които социалният работник може да влезе в работно взаимодействие при изпълнение на преките си професионални задължения. Работи се в малки групи.

В голяма група се коментират професионалните взаимоотношения – официални и неформални.

Официалните взаимоотношения са регламентирани от нормативни и административни документи и социалният работник може да бъде част от постоянния състав на официалната мрежа като работещ в социална институция или като специалист, оторизиран от ръководителя на институцията активно да я представлява в официалната мрежа.

Неформалните взаимоотношения водят до изграждането на персонална мрежа на социалния работник. Тя се основава на добри професионални взаимоотношения със специалисти от различни социални, здравни, образователни и други институции, решаващи социални проблеми.

Изводи, които правят студентите в края на първи подетан

1. Работата в мрежа с други специалисти, в това число и социални работници от други териториални поделения, е свързана не само със събирането на информация за клиентите, необходима в решаването на конкретен случай. В мрежата социалните работници обменят информация за новостите и разширяват своите знания за това, което се случва в социалната сфера.

2. Изграждането на взаимоотношения е в основата на работата на социалните работници.

С получаването на допълнителна информация за съществуващи добри практики за работа в мрежа⁴⁾ студентите стигат до извода, че тази форма на работни взаимоотношения може да помогне да се развият взаимоотношения и да се изгради общност на подкрепа и влияние в професионалния живот на всеки един от участниците в нея.

Изводите се подкрепят с нови знания – за един от принципите на етичната практика, формулиран в Етичния кодекс на Националната асоциация на социалните работници в САЩ – търсенето на актуална информация за научни изследвания в сферата на социалното включване и обучение от други професионалисти⁵⁾.

Втори подетан. Конструирание на мрежа за подкрепа на клиент, подкрепяща среда.

Свързва се с разбирането за припокриване на мрежата от взаимодействия на социалната институция с мрежата за подкрепа на клиента (индивид, семейство или група).

За да отговорят на нуждите на своите клиенти, социалните работници търсят адекватни ресурси както в рамките на институцията, в която работят, така и извън нея. Те следва да насочват клиентите си към други професионалисти, когато са необходими специализирани знания или практика, за да оказат на клиентите си максимално адекватна подкрепа. Допускането е, че по време на упражнението може да се надградят и някои от професионалните компетенции за специализирана социална подкрепа и грижа.

Работи се в малки групи. Основна цел е всяка група да изгради работеща мрежа от специалисти в помощ на конкретен клиент, представен в учебен казус. Описанието на самостоятелната задача, решението на която студентите следва да използват активно в упражнението, е дадено при представянето на първия етап от формирането на компетенцията за работа в мрежа.

В часовете за упражнения се обсъжда ролята на водещия случай социален работник за свързването на специалистите от различните институции за бъдеща професионална работа, насочена към пълноценно социално включване на клиента. Разглеждат се няколко варианта на мрежи за социална подкрепа.

1. Мрежа за рискова (целева) група – мрежа от всички специалисти и институции, които могат да бъдат полезни на който и да е представител от съответната група в социален риск (информацията от самостоятелната работа). Подпомага социалния работник да се ориентира в проблемите на клиента, които са водещи и за групата, към която се определя.

2. Персонална мрежа на клиента – изгражда се от социалния работник на базата на мрежата за рискова група за всеки принадлежащ към групата клиент поотделно според идентифицираните му проблеми, подпомагане на решаването на които ще доведе до преодоляване на социалната му изключеност. Представя се за обсъждане на клиента в работната фаза от работата по неговия случай. Използва се като основа за изработване на оперативната персонална мрежа на клиента.

3. Оперативна персонална мрежа на клиента – това е мрежата за подкрепа, приета от клиента да бъде такава за него. Поставя се акцент на активното участие на клиента в работата по социалното му включване.

Съвременната социална работа е с фокус върху системите и подкрепата. В работата с отделния клиент социалният работник използва ресурсите на цялото семейство и на общността. Включването им в неформална мрежа за подкрепа и осигуряване на ресурси за самостоятелно справяне на клиента с проблемите му намалява неговата зависимост от социалния работник. Подобна мрежа е гъвкава и може да предотврати настъпването на негативно функциониране.⁶⁾ За да изградят такава мрежа, студентите в ролята на социални работници анализират всички възможности за подкрепа на клиента. По време на техническото изпълнение информацията се структурира в няколко нива (Trashliev, Kolev, Derizhan, 2005).

Първото ниво на мрежата за подкрепа включва най-близкото обкръжение на клиента – семейство, роднини, приятели.

Второто се свързва с обичайно социалното функциониране на клиента – месоработа, личен лекар.

В третото ниво са възможностите за подкрепа, които не са познати за клиента.

В един случай дадена институция може да бъде включена като ресурс за подкрепа във второ ниво (напр. дирекция „Бюро по труда“ за безработен клиент), а в друг – в трето (дирекция „Бюро по труда“ за клиент, който е останал без работа).

За да може мрежата да работи добре, тя трябва да бъде създадена с ясно определени цели, а социалният работник трябва да умее да я поддържа през целия процес на професионална подкрепа на клиента. С развиването на умения за самостоятелно справяне клиентите могат да продължат сами да укрепват и разширяват своята социална мрежа за подкрепа.

Като краен продукт от втория подетап всяка група изработва мрежа за подкрепа на клиента от своя казус, която представя в голямата група. Групите не просто запознават своите колеги със завършените оперативни персонални мрежи, но и обосновават включването на всеки елемент (институция и/или професионалист, личност) и мястото, което са му отредили.

Заклучение

Представените самостоятелна задача и учебен процес с насоченост за формиране на компетенции за социална работа доказват своята ефективност. След активното участие в упражненията студентите:

1. познават и избират административни структури (институции), ангажирани със социалната политика и социалното включване;
2. познават НПО, извършващи социална работа и подкрепа на територията на общината по постоянното си местоживееене;
3. различават елементи на мрежата от институции за социална подкрепа;
4. възпроизвеждат умение за изграждане на мрежа от професионалисти за обмен на знания, технологии, добри практики;
5. демонстрират поведение, съответстващо на идентифицирането и изграждането на подкрепяща среда за клиента/клиентите.

Формираната компетенция за работа в екип и мрежа може да намери своето проявление и в други професионални сфери, в които успешното решаване на проблеми се основава на холистичния подход и е резултат от съвместна работа между различни специалисти и институции.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Delcheva, T. (2014). Self-assessment of the professional competencies for social work by social pedagogy students. В: 9th International Balkans Education and Science, Conference, Trakya University, Turkey, 16-18 October, pp. 1140 – 1145.
2. Правилник за прилагане на Закона за социално подпомагане (2017). обн. ДВ. бр.133/1998г., посл. изм. ДВ. бр.17/2017 г.
3. Наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца (2011). обн. ДВ. бр.102/2003г., посл. изм. ДВ. бр.7/2011 г.
4. Orjasniemi, T. (2017). Do we need cross border education?, Journal of Comparative Social Work 2017/1 <http://journal.uia.no/index.php/JCSW/article/viewFile/421/382/421-1527-2-PB.pdf>
5. Code of Ethics of the National Association of Social Workers (2008). Austin, Texas <https://socialwork.utexas.edu/dl/files/academic-programs/other/nasw-code-of-ethics.pdf>
6. Дейвис, Р. (2008). Детско благополучие – от превенция към закрила. Набор от инструменти за ориентирана към семейството социална работа, Ню Джърси.
7. Иванов, И. (2008). Диагностиката в социалната работа със семейството. В: научно-практическа конференция с международно участие, „Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник“, 7 – 8 ноември, посветена на 120 години от създаването на Софийския университет.

REFERENCES/LITERATURA

- Delcheva, C. (2017). *Sistema za formirane na profesionalni kompetencii u studentite po socialna pedagogica*. Stara Zagora: Trakiiski universitet [Делчева, Ц. (2017). *Система за формиране на професионални компетенции у студентите по „Социална педагогика“*. Стара Загора: Тракийски университет].
- Nunev, S. (2013). Inovacii v socialnata rabota i razvitie na socialnite uslugi. *Science & Technologies*, 7 [Нунев, С. (2013). Иновации в социалната работа и развитие на социалните услуги. *Наука & Технологии*, 7].
- Petrova-Dimitrova, N. (2013) *Osnovi i metodi na socialnata rabota*. Sofia: Veda-Slovena - ZG, [Петрова-Димитрова, Н. (2013) *Основи и методи на социалната работа*. София: Веда Словена – ЖГ].
- Trashliev, R., Kolev, G. & Derizhan, I. (2005). *Deteto kato problem na socialnata rabota*. Shumen: Konstantin Preslavski [Трашлиев, Р., Г. Колев & И. Дерижан (2005). *Детето като проблем на социалната работа*. Шумен: Константин Преславски].

FORMING COMPETENCIES FOR BUILDING SOCIAL SUPPORT NETWORKS IN SOCIAL PEDAGOGY STUDENTS

Abstract. One of the functions of the social worker is to aid the interaction between the client and the client's social environment. Efficient social work is carried out in collaboration with different social, healthcare, and educational institutions, civic organizations, and communities, local authorities, i.e. in partnerships. Normative and administrative deeds introduce the requirements for the formation of inter-institutional teams, mostly aimed at solving problems in the social sphere.

The material presents the results from the implementation of a practical exercise for a research on the different types of social support networks, done under the Basics and methods of social work subject, by Social pedagogy students from the Trakia University of Stara Zagora. It analyzes the skills of future social pedagogues in identifying and developing a supportive environment, based on the institutional resources of the region and the priority fields of social work for the client.

✉ **Dr. Tsveta Delcheva, Assist. Prof.**

Faculty of Education
Trakia University
Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: cvetadelcheva@gmail.com